

incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius concessio-
ne munita. Sed quoniam satis (ut res tulit) quàm inaniter
fiant simulachra monstratum est: de sacrificijs deinceps,
de cœdibus, atq; immolationibus hostiarum, de mero, de
thure, deq; alijs omnibus, quæ in parte ista consunt, po-
scit ordo quâ paucis, et sine ullis circumlocutionibus dice-
re. In hac enim consuestis parte inuidias nobis tumultuo-
sissimas concitare, appellare nos Atheos: & quod mini-
mum tribuamus dijs, pœnas etiam capitis beluarum cru-
delitatibus irrogare. Quod quidem non nos fatemur non
contemptu facere, atq; aspernatione diuina, sed quod exi-
stimemus huius potentias nominis nihil tale deposcere, ne
que rerum huiusmodi cupiditatibus attingeri.

ARNOBII DISP V=
tationum aduersus Gentes
Liber septimus.

VID ergo (dixerit quispiam) sacrificia cœ-
setis nulla esse omnino facienda? Ut uobis
non nostra, sed Varronis uestri sententiâ
respondeamus, nulla. Quid ita? quia (in-
quit) dii ueri neque desiderant ea, neque deposcunt: ex æ-
re autem facti, testa, gypso, uel marmore multo minus hæc
curant. Carent enim sensu, neq; ulla contrahitur, si ea non
feceris culpa: neque ulla, si feceris, gratia. Sententiâ reperi-
ri nulla potest integrior, & quam quiuis possit, quamuis
ille sit sæuus, & difficillimus, occupare. Quis est enim pe-
ctoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sen-
sum hostias cedat & uictimas, aut eis existimet dandas,

qui sunt ab his lōge natura & beatitudine disrugati? Qui sunt (inquitis) dij ueri? Vt communi uobis, & simplici respondeamus uerbo, non scimus. Quos enim uidimus nunquam, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex uobis audire consueuimus deos esse quam plurimos, & numerum in serie computari: qui si sunt (ut dicitis) uspiam ueriq; (ut Terentius credit) eos esse consequitur sui consimiles nominis: id est tales, quales eos uniuersi debere esse conspiciamus, & nominis huius appellatione dicendos. Quin immo (ut breuiter finiam) qualis dominus rerum est, atq; omnipotens ipse, quem dicere nos omnes deum scimus atque intelligimus uerum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus est, nulla in re differt: ne quod unum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propriae uniformitate seruata. Quod cum dubium non sit, sequitur ut geniti nunquam, perpetuiq; ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenas ex materiae opibus uoluptates. Ergo si haec ita sunt, primum illud à uobis expetimus noscere, quae sit causa, quae ratio sacrificij ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perueniat, atque in eorum commoditate subsideat. Quicquid enim geritur, debet habere causam sui. neq; ita esse ab ratione seiunctum, ut in operibus feratur castis, & in uacuis ludat inanitatis erroribus. Nunquid forte dij coelestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffestatione materiae? Et quis ita est hominum, deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicuius alimonij genere: & cibi esse manus, quod

quod eos faciat uiuere, & immensa in perpetuitate durare? Quicquid enim causis & rebus sulcitur extraneis, necesse est esse mortale: & habere ad periculum uiam pro-
nam, ubi aliquid cœperit deesse quo uiuitur. Tum quod ex his rebus, quæ admoventur altaribus, nihil uidemus accedere, atque ad numinum substantias peruenire. Aut enim thus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abliguritur sanguis: aut si aliquod uiscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, & dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus animas deuorat, aut ex aris ardentibus nidorem con-
sectatur & fumos, pasciturq; de eniſis, quas euomunt ardentia uiscera, adhuc uida de sanguine, & prioribus humecta de succis. Sed si deus (ut dicitur) nullius est corporis, omniq; est incontiguus tactu, qui fieri potest ut corporalibus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale est ut immortale sustineat, subdatq; salutem rei quam contin-
gere nequeat, & motus subministrare uitales? Cessat ergo (ut apparet) sacrorum hæc ratio, neque dici à quopiam pote est, ea causa sacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum sustineantur pastu. Nunquid (si forte hoc non est) uoluptatis alicuius, animiq; (ut dicitur) causa cæduntur dijs hostiæ, & succensis adijciuntur altaribus? Et quisquam est hominum, qui deos sibi persua-
deat uoluptatum diffusionem mollescere, gestire in libidinis gaudium, & uelut animal uile blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis uolucris titillatione mulceri? Quod enim uoluptate dissoluitur, id contraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere ab anxietate mæro-

ris, quod letitia trepidat, & leuitatibus extollitur gaudia-
rum. Vtroque autem affectu debent esse dii liberi, si eos
esse perpetuos, & mortalium uolumus fragilitate priua-
tos. Quid quod omnis uoluptas quasi quaedam est adula-
tio corporis, notisq; illis sensibus assumitur quinq; quam
si superi sentiunt, & eorum necesse est esse participes cor-
porum, per que uia est sensibus, & accipiendis uolupta-
tibus ianua. Postremo quod gaudium est, innoxiorum ani-
mantium mactatione letari: miserabiles sepe exaudire
mugitus: riuos sanguinis cernere, animas cu cruore fugi-
entes, patefactisq; secretis prouolui, & intestina cum ster-
core, & ex residuo spiritu exultantia adhuc corda, treme-
bundasq; palpitantes in uisceribus uenas? Semiferi nos ho-
mines, quinimmo (apertius ut pronuiciemus quod est ueri-
us atque apertius dictu) feri, quos infelix necessitas, &
malus usus edocuit cibos ex his carpere: miseratione in-
terdum commouemur illorum: arguimus nos ipsi, peni-
tusq; re uisa, atq; inspecta damnamus: quod humanitatis
iure deposito naturalis inijt consortia ruperimus. Deos
aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum dele-
ctari, diffundiq; letitia, si quando sub his concidūt & spi-
ritum miserabiliter ponunt, & uoluptate? Ergo (ut cer-
nimus) nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio
est: quoniam nec uoluptas est ulla, ac si forte est aliqua, in
deos eam cadere nulla posse ratione monstratum est. Se-
quitur ut illam quoq; inspiciamus partem, quam iactari
audimus vulgo, & populari in persuasione uersari: sacri-
ficia superis ea fieri dijs causa, ut iras atque animos po-
nant, reddanturq; mites & placidi feruidorum pectorum
indigna=

indignatione sedata. At si diffinitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse conuenit nos semper, uniuersos animorum affectus ignotos dijs esse, consentaneum est credere nunquam deos irasci: quinimmo nullum affectum magis esse ab his longe, quam qui feris et beluis proximus turbat tempestatibus patientes, & ad periculum interitionis inducit. Quicquid enim uexatur rei alicuius è motu, passibile esse constat & fragile: quod passioni fragilitatiq; subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem uexat, & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendum est, quod passionibus subiectum est iræ. At quin deos scimus esse oportere perpetuos, & naturam immortalitatis tenere: quod si constat, & liquidum est, ira ab his longe & ab eorum conditione disiuncta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in superis uelle placare, quod posse non uideas in eorum beatitudinem conuenire. Sed concedamus (ut uultis) perturbationem huiusmodi familiarē dijs esse, placandiq; eius causa res diuinas fieri, & sacrorum solennia celebrari: quando ergo conueniat adhiberi hæc munia, uel in tēpore quo dari? antequā sunt irati, & perciti? an cum fuerint moti, ipsiq; in indignationibus cōstituti? Si ne sumant animos occurrendum est his ante, feræ nobis proponitis non deos, quibus ne seuiant concitata, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabide seuiant, & cupidinē uexationis inclinent. Sin autē iam seruidis atq; indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorū oggeritur: nō inquirō, non exigo, an illa leta & sublimis magnanimitas numinū, homunculorū offensione moueatur: habeatq; pro

uulnere siquid animal cæcum, atque in nubibus semper
 ignorationis incedens designauerit, dixerit quo illorum
 minueretur auctoritas. Sed neque illud dici, aut audire
 depono, quas irarum in homines habeant dii causas, ut sa-
 crificijs debeant contracta offensione mulceri: nunquid
 aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, constitutum=
 que est ab his unquam quid eos agere cõueniret, uel quid
 non, quid consecrari, quid fugere, uel coli se saltem qui=
 bus rationibus cuperent, ut aliter, quàm imperauerant
 gesta ultionibus persequerentur irarum, contemptiq; se
 uellent de audacibus & transgressoribus uindicare? Ut
 opinor ab his nunquam neque constitutum est aliquid, ne=
 que sanctum: quoniam nec uisi aliquando, neque si sunt ui-
 si apertissima potuit cognitione dignosci. Quænam est er-
 go iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dii cœlites,
 quibus neque sese monstrare aliquando dignati sunt, ne=
 que ullas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his
 uellent, & inuiolabili obsecutione seruari? Sed hoc (ut di-
 xi) prætereo, & silentio patior abire donatum: unum il-
 lud præ omnibus quero, quæ causa est, ut si ego porcum
 occidero, deus mutet affectum, animosq; & rabiem po-
 nat: si gallinulam, uitulum, sub illius oculis atq; altaribus
 concremario, obliuionem inducat iniuriæ, & ab sensu pe-
 nitus offensionis abscedat? Quid ad eius dolorem ex ope-
 re hoc migrat, aut remedij cuius est anser, caper, aut pa-
 uis, ut ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergo
 ne iniurias suas diuendunt, atque, ut paruuli pusiones,
 quo animis parcant, abstineantq; ploratibus, passerculos,
 pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus auocare se pos-
 sint:

sint: ita dij mortales placamenta ista sumunt, quibus iras atq; animos ponant, & in gratiam suis cum offensoribus redeant? Atquin ego rebar deos (si modo rectum est credere, quod motibus exagitentur irarum) sine ullis premijs, nullisq; mercedibus, iras atq; animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim proprium numinum, liberale s uenias, & concessiones habere gratuitas. Quod si fieri non potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, quam munerum corruptione mitescere. Crescit enim multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est uenalis igo scentium gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas caeditur mitigandasq; numinum furias uocem hominis sumat, eloquaturq; his uerbis. Ergone o iupiter, aut quis alius deus es humanum est istud & rectum, aut aequitatis alicuius in aestimatione ponendum, ut cum alius peccauerit ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, quod nunquam te leserim, nunquam sciens aut nesciens tuum numen maiestatemq; uiolarim? Animal (ut scis) mutum, naturae meae simplicitatem sequens, nec multiformium morum uarietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus sancte diligenterq; perfecit? nunquid aliquem praesulem, tuum numen qui offenderet, aut te traxerit? nunquid iuravi per te falso? nunquid sacrilegis furtis tua rapui, spoliatiq; donaria? nunquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quaedam loca substructionibus pollui profanauitq; priuatis? Quenam est ergo causa, ut alienum crimen meo luatur e sanguine, & in nefas extraneum mea

uita & innocentia perducatur: an quod animal uile sum,
 nec rationis nec consilij particeps: quemadmodū pronun-
 ciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transli-
 unt beluas. Nonne primordijs iisdem eadem & me genu-
 it informauitq; natura? nonne spiritus unus est, qui & il-
 los, & me regit? Non consimili ratione respiro, & uideo,
 & cæteris afficior sensibus? habent iecora, pulmones,
 corda, intestina, uentriculos: & mihi membrorum non i-
 dem est numerus attributus? Amant suos foetus, & gign-
 endis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subro-
 ganda est cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed ra-
 tionales illi sunt, & articulatas exprimunt uoces. Et un-
 de illis notum est, an & ego quod facio meis rationibus
 faciam, & uox ista, quam promo, mei generis uerba sint,
 & solis intelligantur à nobis? Interroga pietatem, utrum
 ne sit æquius me occidi, me cõfici, an hominem uenia, &
 commissorum impunitate donari? Quis in gladium for-
 mauit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis na-
 tionibus imposuit seruitutem? nõ homo? quis parentibus,
 fratribus, quis uxoribus, quis amicis mortiferas subdidit,
 commiscuitq; potiones: non homo? quis maleficia repe-
 rit, aut commentatus est tanta, quanta uix explicari de-
 cem millibus nequeant uel annalium, uel dierum? non ho-
 mo? Ita istud non ferum, non immane, non seuum est: non
 tibi ò Iuppiter iniustum uidetur, & barbarum me occidi
 me cædi, ut fias tu placidus, & ut scelerosis contingat im-
 punitas? Ergo ob hanc causam (id est, numina ut placen-
 tur irata) inaniter fieri sacrificia constitit, cum docuerit
 nos ratio neq; deos irasci aliquando, neq; alterum uelle
 pro

pro altero confici, cædi, nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: iccirco dijs hostias, & cætera impendimus munera, ut familiares quodammodo nostris supplicationibus facti, res tribuant prosperas, auertantq; à nobis mala, cum gaudijs faciunt agere nos semper, tristitias uero propellant, & ex casibus imminetia fortuitis. Non exiguam curam locus iste desiderat, nec quod dicitur facile, tam consuetum est uel audiri, uel credi. Aduolabit enim continuo uniuersus ille doctissimorum chorus, qui asseuerans, & comprobans fæto fieri quæcunq; fiunt, eripiat nobis è manibus opinionem istam: & inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, & geretur, olim definitum, & fixum est: habetq; immobiles causas, per quas sibi res nexæ inexpugnabile conferant præteritorum cum imminentibus necessitatē. Si definitum, & fixum est, quid oblingere singulis mali debeat, boniue, iam certum est. Quod si certum est, & fixum, uacant omnia deorum auxilia, uacant odia, uacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id, quod non potest fieri, quàm prohibere ne fiat id, quod necesse est euenire: nisi quòd ualidius premere opinionem istam si uoluerint, quibunt: ut etiam ipsos deos frustra dicant à uobis coli, & superuacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem uertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causæ est fatigare, & obtundere eorum aures uelle: quorum auxilijs nequeas supremis in necessitatibus fidere? Postremo si tristitia, atque inportuna dij pellunt: si ea quæ sunt læta, atque amica largiuntur,

giuntur, unde sunt mundo tanti, tamq; innumerabiles mi-
 feri? unde tot infelices lachrymabile uitã in extrema for-
 te ducentes? cur immunes à calamitatib. non sunt, qui mo-
 menta per singula, qui per puncta sacrificijs onerãt atq;
 accumulãnt aras? Nonne alios (inquãnt) uidemus ex illis
 domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atq; auri-
 bus obseratis, pedum carere processu, truncos sine mani-
 bus degere, incendijs, naufragijs, & ruinis, mergi, obrui,
 confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercenario
 sese labore fulcire. stipes emendicare supremas, extermini-
 nari, proscribi, semper esse in luctibus liberorũ orbitati-
 bus fractos: uexari per infortunia cætera, quorum speci-
 es & formas nulla potest enumeratio definire? Quod u-
 tiq; non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dii pos-
 sent sacrorũ meritis obligati. Nunc uero quia casibus nul-
 lus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate confi-
 ciunt, agit sese ordo prescriptus, & quod semel decretũ
 est, perficit. Aut ingrati esse dicẽdi sunt cœlites, si cum ha-
 beant iuro prohibendũ, patiuntur infelix genus tot pœnis
 & calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant ma-
 gnum, nec quod auribus debeat frustratorijs, leuibus, &
 cõtemnentibus sumi: Quas tamen nos partes, quia res ni-
 mium longi est multiq; sermonis, inexplicatas transcurri-
 mus atq; intactas: solum illud posuisse contenti, inhone-
 stas nos famas adiungere dijs uestris, si eos aliter negatis
 prestare quæ bona sunt, atq; inimica trãsuertere: nisi pri-
 us empti capellarum fuerint atq; ouium sanguine, & cæ-
 teris quæ admoventur altaribus. Indignũ enim primũ est,
 ut illa uis numinum sublimitasq; cœlestium beneficia cre-
 datur

datur sua habere uenalia, prius sumere, atq; ita præstare.
 Tum quod scædus multo est nisi acceperint, prodesse nul-
 li, perpetiq; miserrimos discriminum subire fortunas, cū
 prohibere possint ac subuenire. Si ex duobus facientibus
 res sacras honestus unus, & locuples, alter angusto lare,
 sed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum il-
 le cædat boues, totidemq; cum agniculis suis matres, thus
 pauper exiguum, & odoris alicuius unam concremet
 glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi (si mo-
 do nihil numina, nisi præmijs antecedentibus præstant)
 ut fauorem suum & auxilium commodent locupleti, a-
 uertant à pauperulo lumina, quem restrictum non ani-
 mus, sed familiaris rei necessitas fecit? Vbi enim uenalis,
 & mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro ma-
 gnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragiū, unde
 ad eū, qui præstat, mercedis plus multo, & inde coræ cor-
 ruptionis affluerit. Quid si populi rursus duo hostilibus
 disidentes armis, sacrificijs paribus superiorū locupletati
 uerint aras, alterq; in alterum postulent uires sibi atq; au-
 xilium cōmodari, nonne iterum necesse est credi, si præ-
 mijs sollicitantur, ut prosint. eos partes inter utraq; debe-
 re hæsitare, defigi, nec reperire quid faciant, cum suas in-
 telligant gratias sacrorū acceptionibus obligatas? Aut e-
 nim auxilia hinc & inde præstabunt, id quod fieri nō po-
 test: pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gra-
 tias, uoluntatesq; nitentur: aut ambobus populis opē sub-
 ministrare cessabunt, id quod sceleris magni est post im-
 pensam, acceptaq; mercedem. Itaq; ergo ab dijs longe in-
 famia est ista tota pellenda: neq; est omnino dicendū præ-
 mijs

mijs eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant, di-
 moueantq; contrarias, si modo dii ueri sunt, atq; in nomi-
 nis huius exceptione ponendi. Aut enim fato fiunt quæ=
 cunque fiunt, et ambitionis & gratiæ nullus locus in dijs
 est: aut si excluditur & eijcitur fatum, non est superæ di-
 gnitatis boni operis fauorem, & collatas munificentias
 uenditare. Satis (ut opinor) ostendimus frustra dijs im-
 mortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri:
 quòd neq; alantur his, neq; ullam percipiant uoluptatem
 neq; iras, aut animos ponant, neq; ut res tribuant faustas,
 neq; ut abigant aberuncentq; contrarias. Sequitur ut il-
 lam quoq; inspiciamus partem, quæ ab nonnullis consue-
 ta est asseri, & causis cærimonialibus applicari. Aiunt e-
 nim sacra hæc honorandis esse instituta cœlestibus, & ea
 quod faciant honoris ergo facere, & his numinum po-
 tentias auclitare. Quid si similiter dicant euigilare sese,
 atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere ali-
 quid, & lectitare, ut honorem dijs habeant, & dignitatè
 bus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de peco-
 rum? quid sacrorum confectioe de cætera supperaddi-
 tur his rei? quid apponitur, atque adijcitur potestatis? E-
 tenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & re-
 uerentiæ potioris attribui, relatiui est ad alterum gene-
 ris, & constans partibus duabus, ex concessione tribuen-
 tis, & amplificatione sumentis. Vt si quispiam uiso poten-
 tissimi nominis atq; auctoritatis uiro, uia decedat, assur-
 gat, caput reuelet, uehiculoq; defiliat: tum deinde salutet
 accliuus ancillæ aut seruuli pauibundas trepidationes imi-
 tatus: uideo quid agatur in huiusmodi honorationis offi-
 cio:

cio: summisione alterius datur alteri plurimum: efficiturq; , ut uideatur magnus, quem susceptio minoris extulerit, & suis anteposuerit rebus. Sed concessio hæc omnis, & honoris, de qua loquimur, attributio solis habet in hominibus sedem: quos naturalis infirmitas, & amor in altioribus standi docet gaudere de fastibus, & aliorum comparationibus anteponi. At quæro in superis ubi est honoris locus: uel quas eis eminentias addere sacrorum ex collationibus inuenitur? Augustiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt, additur illis ex hoc quicquam, aut esse dii magis diuinitate incipiūt ampliata? At qui ego contumeliæ proximum, quinimmo esse plenam contumeliam iudico, cum honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione mactari. Etenim si honos auget, eiusq; accumulatur dignitatem cui fuerit attributus, sequitur ut auctior deus fiat ab homine, à quo fuerit munere & honoris collatione donatus. atque ita perducitur res eò, ut inferior Deus sit, qui honoribus mactatur humanis. Quid ergo (inquiet aliquis) honorem dijs dandum nullū esse omnino censetis? Si deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse, quosq; dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus, quemadmodum possumus honorē his nō habere uel maximū? cū etiā colere homines potentioribus acceperimus imperijs cuiuscunq; ordinis fuerint, cuiuscunq; fortuna, Quisnam iste est maximus? Officiosior multo quàm habetur à uobis, & potentiore in genere constitutus. Dicite, inquitis. Ne sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque illos credas quicquam hominis habere consimile, nec quicquā
expea

expectare quod sit ab se foris, atque extrinsecus ueniens: tum quod sepius dictum est, non ardescere irarum flammis, non gescire corporea uoluptate, nō exambiri ut pro sint, non premijs ut noceant proritari, benignitatem & gratiam non habere uenalem, non gaudere honore collato, non indignari & affici non dato: sed quod rei diuinae est proprium, sua se ui nosse, nec se alienis adulationibus aestimare. Et tamen, ut uideamus istud quod dicitur quale sit, quod est istud honoris genus, ueruecem, arietē, taurum, dei sub ore connectere, conspectuq; in eius occidere? Quod est honoris genus deum inuitare ad sanguinē, quem cum canibus uideas eum sumere, atq; habere communem? Quod est honoris genus lignorum struibus incensis, coelum fumo subtexere, & effigies numinum nigrore offuscare ferali? Quod si ea quae sunt, propria uispendere, non ante sumptis placet opinionibus aestimare, ara istae, quas dicitis, altariaq; haec pulchra, infelicissimi animalium generis ustrinae, rogi sunt, et busticeta in opus structa foedissimū, atq; in sedē fabricata foetorū. Quid dicitis o isti, ergōne ille putor, qui ex corijs tollitur, atq; ex pirat ardentibus, qui ex osibus, qui ex fetis, ex agnorū lanitijs, gallinarūq; de plumis, dei munus, & honor est: maetaurq; hoc illis, quorū templa cum adire disponitis, ab omni uos labe puros, lautos castissimosq; praestatis? Et quod esse his potest coinquinatius, infelicius, spurcius, quam si ita facti sunt sensus sui natura, ut in amoribus habeant tā seua, sintq; illis in uoluptate putores: quos neq; ipsi sacrificantes ferre, nec ingenuae sustinere tractos ualeāt per spiritū nares? Quod si animantiū cruore honorari, & affi-

ci superiorum animos existimatis, cur non eis & mulos,
 & elephantos mactatis, & asinos? cur non & canes, ur-
 fos, & vulpes, & camelos, & beluas & leones? & quoni-
 am uolucres hostiarum quoq; in numeris ponitis, cur nō
 uulturios, aquilas, ciconias, immussulos, buteones, cor-
 uos, accipitres, noctuas? cumq; illis salamādras, natrices,
 uiperas, solifugas? Nempe subest & his sanguis, & consi-
 mili ratione uitali agitantur spiritu. Quid in illis maioris
 est operis, aut solertia in his minus, ut ista non augeant,
 superiorū illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his
 (inquit) deos par est honorare cælestes, quib. ipsi alimur,
 sustentamur: & uiuimus, & quas nobis ad uictum sui nu-
 minis tribuere benignitate dignati sunt. Sed & cuminū,
 nasturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucur-
 bitas, rutam, mentam, ocimum, puleium, porrumq; secti-
 uum, ijdem tribuere dii uobis, esseq; in usibus uestris ali-
 moniarum in parte iusserunt. Quid ergo cessatis altari-
 bus & hæc dare, rebusq; his omnibus cunilam superster-
 gere bubulam, & acrimonias intermiscere cepearum. Ecce
 si uos canes (neesse est enim quædam fingi, perspicui ut
 liquidius res possint) si inquam canes, & asini, si motacil-
 læ cum his simul, si hirundines garrule, pariterq; cum
 his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos putā-
 rent atque existimarent uos esse: sacraq; uobis intende-
 rent: honores ergo facerent non ex materijs alijs, alijsq;
 de rebus, sed quibus ali moris est illis, & naturali apposi-
 tione fulciri. Audire à uobis exposcimus, utrumne hūc ho-
 norē, an contumeliam potius esse iudicaretis amplissimā:
 cum hirundines uobis muscas, motacille cederent conse-

erarentq; formiculas: cum altaribus uestris darent asine
 foeni, paleasq; libarent: cum imponerent canes ossa, &
 humani stercoris proluuiem concremarent: cum ad ultia
 mum porculi coenum uobis profunderent ex uolutabris
 horrentibus, lutosis & uoraginibus sumptum? Ita ergo
 non despuu uestras inflammaremini dignitates, stercori-
 busq; uos accipi inter atroces computaretis iniurias? Sed
 taurorum corporibus honoratis uos deos, & aliorum a-
 nimantium cedibus. & quid hoc ab illo differt, cum &
 ipsa si nondum, mox tamen futura sint stercora, et exigui
 temporis contracta interiectione putrescant? Deniq; de-
 finite supponere aris ignem, iam profecto cernitis uisce-
 ra illa taurorum sacra, quibus honor a uobis auctificatur
 deorum, feruescere uermibus & fluctuare, uitiare & cor-
 rumpere statum caeli, & ex odoribus morbidis regiones
 consauciare uicinas: quam si uobis praecipiant dii curant,
 uestram in ualeitudinem uertere: prandia inde, uel coenae
 solenni ex more conficere, longe fugiatis, execratiq; odo-
 ris genus ueniam poscatis a superis, facturósque uos eis
 nunquam talia sacra iuretis. ita istud non ludere est, non
 confiteri, non pandere, quid si deus nescire, nec cui poten-
 tia debeat nominis huius uis subdi, appellatioq; supponi?
 Cibis nouis auctificatis deos nidoribus cohonestatis, &
 succis: & quia uobis incunda, & grata sunt, eaq; uos a-
 lunt, deos etiam creditis in eorum affluere uoluptates, la-
 tratorum & canum ritu offis seuitias ponere, atq; allude-
 re porrigentibus sepius? Et quoniam nobis in manibus
 hostiarum sermo uersatur: quae causa, quae ratio est, ut
 cum dii immortales (sint enim & per nos licet quicumq;
 esse

esse credatur) sint unius sententiæ, uel unius debeant esse naturæ, generis, & qualitatis unius, non omnibus omnes hostijs, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quæ est enim causa (requiram ut eadem rursus) ut ille tauris deus, hædis alius honoretur, aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis, hic uirginibus buculis, capris ille cornutis, hic sterilibus uacculis, at ille ingentibus scrofis, hic albetibus, ille atris, alter fœminei generis, alter uero animantibus masculinis? Si enim honoris et reuerentiæ causa mactantur dijs hostiæ: quid refert, aut interest cuius animalis è capite luatur hoc debitum, cuius ira offensioq; ponatur? An nunquid alterius alteri minus gratior & iucundior sanguis est? alteri uero alterius uoluptatem infundit, & gaudium? aut (ut fieri moris est) obseruationis alicuius, & religionis metu, ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attatum, huic ouilla foetu lenta sunt uiscera: ac, ne stomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem uitat, & lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit? Sed erras, inquit, & laboris: nam dijs fœminis fœminas, mares maribus hostias immolare abstrusa & interior ratio est, uulgiq; à cognitione dimota. Non inquirō, non exigo, quid sacrorum præcipiant, uel quid contineant leges, sed si iusserit ratio, atq; obtinuerit ueritas, differentiam generum nullam in dijs esse, neq; ullis sexib. eos esse discretos: nonne solui necesse est: nonne rationes has omnes è stultissimis creditas opinionibus comprobari, inueniri? Sapientium uirorum non aduocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cum discrimina sexum dijs audiunt im-

mortalibus attributa unoquoque ab hominum quæro: an ipse apud se credat, sibiq; ipse persuadeat, distinctum esse æorum genus, mares, ac fœminas hos esse, et ad generandos fœtus convenientium membrorum dispositione formatos? Sed si sexibus sexus pares, id est fœminas fœminis mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorum iura præscribunt, quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conveniat, nigerrimasq; mactari? Quia superis dijs, inquit, atque hominum dexteritate pollentibus, color læuis acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At uero dijs læuis, sedesq; habitantibus inferas, color furuus est gravior, et tristibus suffectus è fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen et uacuum, neque ulla sub terris regna esse domiciliaq; Plutonia, opinionem necesse est id quoque frustrari, quam super atris pecuniis habetis, diuisq; subterraneis. Quod si inferi nulli sunt, deos etiam manium necesse est esse nullos. Fieri enim qui potest, ut cum loca sint nulla, eorum, quæ non sunt, ulli perhibeantur esse cultores? Sed assentiamur (ut uultis) et esse inferos, et esse manes, et habitare nescio quos in his deos hominibus minus faustos, et tristioribus præpositos rebus, et quæ causa, quæ ratio est, ut atræ his hostiæ, nigerrimiq; admoueantur colores? quia nigra nigris conueniunt, et tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non uidetis (ut uobiscum et nos stolidè, similiterq; ludamus) albas esse hostiarum carnes, ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, mollesq; in ossibus medullas? Sed uellera nigra sunt, nigraeq; animantium seta. Solas ergo immolate dijs lanas, uulsasq;

ex ho-

ex hostijs setulas, relinquite infelicissimas pecudes spolia
 tas licet, ac tonsas caeli animam ducere, & partibus inno-
 centissimas incubare. Quod si grata numinibus inferis
 ea, quae sunt nigra, suruiq; existimatis coloris: cur non om-
 nia caetera, quae illorum inferre sacrificijs moris est, sint
 nigra, & fumigata, tetraq; & colorata curatis? Inficite
 thura, si dantur: salsas fruges, atque uniuersa libamina, la-
 cti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, il-
 la ut sint lurida, fuliginem infundite cum fauillis. Quod
 si uobis religio nulla est alba quaedam ferre, & suos re-
 tinentia candores: ipsi uestras religiones rationesq; dis-
 soluitis, cum sacroru in opere nihil unum, perpetuumq;
 seruatis, Sed & illud hoc loco consentaneum est ex uobis
 addiscere. Si caper caedatur Ioui, quem patri solenne est
 Libero, Mercurioq; mactari: aut bos si sterilis Vnxiæ,
 quam Proserpine tribuitis, quo ritu, atque obseruatio-
 ne praecipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum,
 scelerisue contractum: cum nihil intersit obsequij, cuius
 animalis e capite honorarium istud debitum complea-
 tur? Confundi haec, inquit, fas non est, nec piaculi parui
 est officia rituum, procurationemq; miscere. Causam oro
 ediffere. Quia generis certi hostias certis ius est consecra-
 re numinibus, certa; & supplicamenta praestari. Et quae
 iterum causa est, ut generis certi hostias certis ius sit con-
 secrare numinibus, certa; & supplicamenta praestari?
 & hoc enim ius ipsum debet habere suam causam, cer-
 tisq; ab rationibus exoriri, duci antiquitatem, consuetu-
 dinemq; dicturus es. hominum mihi scita pronuncias, &
 ceteri animalis inuenta. Ego autem cum postulo causam mi-

hi depromi, audire desidero, aut cælo aliquid lapsum,
 aut quod magis res poscit, quid applicitum Iuppiter ad
 tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debe
 at Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rur
 sus accommoda, Iouialibus conueniens sacrificijs non sit?
 Animalium facta est inter deos diuisio, trans actionis ali
 cuius pactio? conuenit, ut ille contineret ab huius se ho
 stia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis iura? an, ut
 zelotypi punctiones, communicare gustatum suarum pecu
 dum nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diuersissimi fa
 ma est, quæ habentur his esui, aliarum eadem reijciuntur
 ab uictibus? Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicuius
 habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis est ra
 tio. Etenim qui pote est habere idoneam id, quod sequi
 tur, causam, cum ipsum illud primum, à quo defluit secun
 dum, inanissimum esse reperiatur & uacuum, & nulla so
 liditate firmatum: Telluri (inquiunt) matri scrofæ ingens
 immolatur foeta, at Mineruæ uirgini uirgo ceditur uitu
 la, nullis unquam stimulis, nullius operis excitata conatu.
 Atquin nos arbitramur nec uirginem uirgini oportuif
 se mactari, ne uirginitas uiolaretur in pecude, qua dea
 plurimum pollet: nec Telluri grauidas atque foetas ob ho
 norem fecunditatis ipsius, quam cuncti expetimus &
 optamus inextinguibili semper fecunditate procedere.
 Nam si, quia uirgo Tritonia est, iccirco ei conuenit uir
 gines hostias immolari: & quod Tellus est mater consimi
 liter grauidas accipienda est scrofis: ergo & muscis A
 pollo, quod muscus: & quod medicus Aesculapius, me
 dicis: & quod faber Vulcanus est, fabris: & quod Mercu
 rius

rius eloquens eloquentibus debet disertissimisq; mactari.
 Quod si dicere istud insanum est, aut (ut mediocriter pro-
 nunciem) brutum: multo illud maioris amentiae est, foetas
 iugulare Telluri, quod sit foetibus grauior: Mineruae ca-
 stas & uirgines, quia sit pura uirginitatis intacte. Nam
 quod dici à uobis accipimus, esse quosdam ex dijs bonos,
 alios autem malos. & ad nocendi libidinem promptio-
 res: illisq; ut profint, his uero ne noceant sacrorum solen-
 nia ministrari: quam istud ratione dicatur, intelligere
 confitemur non posse. nam deos benignissimos dicere, le-
 nesq; habere naturas, & sanctum, & religiosum, & ue-
 rum est: malos autem, & laeuos nequaquam sumendum
 est auribus: ideo quoniam diuina illa uis ab nocendi pro-
 cul est dimota & disiuncta natura. Quicquid autem po-
 te est causam calamitatis inferre: quid sit primum uiden-
 dum est, & ab dei nomine longissima debet differitate se-
 poni. Itaque ut uobis commodemus assensum, dextra-
 rum, sinistrarumq; rerum deos esse fautores: ulla nec sic
 ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios uero, ne no-
 ceant, sacrificijs cōmulceatis & præmijs. Primum quod
 dij boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint ho-
 nore mactati: quicquid enim mite est, placidumq; natura,
 nocendi procul est usu, & cogitatione discretum: malus
 uero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregi-
 bus mille, & mille alliciatu altaribus: neque enim in dul-
 cedinem uertere amaritudo se potest: aut ariditas in hu-
 morem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuiusq; con-
 trarium est, id quod sibi contrarium est, in suam sumere,
 atque immutare naturam. ut si manu uiperam mulceas,

ueneno bladiaris aut scorpio: petat illa te morsu, hic cō-
 tactus aculeum figat: nihilq; illa profit allusio, cum ad nō
 cendum res ambæ non stimulis exagitentur irarum, sed
 quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodest promereri
 uelle per hostias deos læuos, cum siue illud feceris, siue
 contra non feceris, agant suam naturam, & ad ea quæ sibi
 sunt, ingenitis legibus & quadam necessitate ducan-
 tur. Quid quod isto modo utriq; dii desinunt esse suis in-
 uiribus, & suis in qualitibus permanere. Nam si bonis
 ut profint, res diuina conficitur, alijs autem ne noceant,
 ijsdem rationibus supplicatur: sequitur ut intelligi debe-
 at, nihil exteris profuturos, nulla si acceperint mune-
 ra, fieriq; ex hoc malos: malos autem si acceperint, nocen-
 di posituros mentem, fieriq; ex hoc bonos: atque ita per-
 ducitur res eò, ut neque hi dexteri, neque illi sint læui: aut
 (quod fieri non potest) utrique ipsi sint dexteri, & utri-
 que iterum læui. Esto concedatur infelicissimas pecudes
 non sine aliquo religionis officio diuorum apud templa
 mactari, & quod ex usu consuetudinis factū est, rationis
 alicuius causam aliquam continere: sed si magnificum ui-
 detur, atq; amplū, iugulare dijs tauros, si illibata si solida
 cōcremari animantium uiscera, qd sibi reliqua hæc uolunt
 magorū coherētia disciplinis, quæ in sacrorū reconditis
 legibus pontificalia restituere mysteria, & reb. inseruere
 diuinis? Quid inquit sibi hæc uolūt, apexabo, isicia, silicir-
 nia, lōgauo? quæ sunt nomina, et sarciminum genera, hir-
 quino alia sanguine, cōminutis alia inculcata pulmonib.
 Quid tuceta? Quid nenia? quid offæ: nō vulgi, sed quib.
 est nomē appellatioq; penita: ex quib. quod primū est, in

exiguas aruina est miculas, & illa minutim insecta de mo-
 re: quod in secundo situm est intestini est porrectio, per
 quam proluuies editur, succis perexiccata uitalibus. ossa
 autem penita est, cum particula uisceris cauda pecoris am-
 putata: quid polimina? quid omenta? quid palasca? siue
 (ut quidam cognominant) plasea? ex quibus est nomen
 omenti pars quaedam quo receptacula uentrium circum-
 recta finiuntur. Bouis cauda est plasea, siligine, & sangui-
 ne delibuta. Polimina porro sunt ea, quae nos proles uere-
 cundius dicimus: à uulgaribus autem assolent cognomi-
 ne testium nuncupari. Quid fitilla, quid frumen, quid A-
 fricia, quid gratilla, catumeum, cōspolium, cubula: ex qui-
 bus duo, quae prima sunt, pulium nomina, sed genere &
 qualitate diuersa. Series uero, quae sequitur liborum si-
 gnificantias continet: & ipsis enim non est una eademq;
 formatio. non enim placet carnem strebulam nominare,
 quae taurorum è coxendicibus demitur, pulpamenta non
 assa, quae in ueribus exta sunt, animata prius & torrefa-
 cta carbonibus: non salsamina denique, quae sunt una com-
 mixtio quadrimis copulata de frugibus. Non similiter fen-
 dicas, quae & ipse sunt dira, quas plebis oratio illa solet,
 cum eloquitur, nuncupare: non ratione eadem erumnas,
 quae sunt prima in gurgulionibus capita, quae deicere ci-
 bos & referre natura est ruminatoribus uutilus. Non ma-
 gmenta, non augmina, non mille species, uel amen sangui-
 num, uel fitillarum, quibus nomina indidistis obscura, uul-
 goq; ut essent augustiora fecistis. Si enim quaecunque ab
 hominibus fiunt, maximeq; in re sacra, debet habere su-
 as causas, nec sine ratione est quicquam in negocijs om-

nibus, atq; in omni administratione faciendū, ediffertate nobis, & di ite, quæ sit causa, quæ ratio, ut hæc etiam dicitur, sacrisq; adoleantur altaribus? In hoc enim diuitius loco huic causæ uel maxime necessario immoramur, inſistimus, inheremus, cupientes addiscere quid cum pultribus deo sit, quid cum libis, quid diuersis cum fratribus, confectionis iure multiplici atque impensarum uarietate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandijs, ut innumeras conueniat excogitare his dapes? auerſionibus stomachorum laborant? & ad expellenda fastidia saporum uarietas queritur, ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et semicruda? Quod si omnes has partes, quas præſcias dicitis, accipere diuamant, suntq; illis gratiæ, uel uoluptatis alicuius uel dulcedinis sensu, quid intercedit, quid prohibet, ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda, & plasea separatim, isitium solum, omentum solum, augmentorum adijciatur in causam? Pulmentorum uarietatibus afficiuntur dii cœlites, ut fieri mos est post cœnarum ditium & locupletum saginas, frustilla hæc paruula pro suauibus mateolis sumunt, non quibus famem sedent, sed ut palatis admoueant ocium, seq; ipsos plenæ appetitui uoracitatis instigent? O deorum magnitudo mirabilis: ô nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis: siquidem ut prosint, testiculis pecudum redimuntur, & rumis, neque prius iras, atque animos ponunt, nisi sibi adoleri paratas conspexerint nenas, offasq; penibas. Sequitur ut de thure, deq; mero aliquid sine ulla nimietate

mietate dicamus. Copulata enim, & iuxta fiunt cærimo-
 niarum & hæc genera, cultumque adhibentur in pluri-
 mum. Ac primum illud à uobis isto ipso quærimus per-
 contamurque de thure: unde aut quo tempore nosse illud
 aut scire potuistis, ut merito existimetis aut esse dijs dan-
 dum, aut eorum acceptissimum uoluntati. Nouella enim
 propemodum res est, neque annorum inexplicabilis se-
 ries, ex quo eius notitia profluxit in has partes, & delu-
 bris meruit interesse diuinis. Nam neque temporibus,
 quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis quid-
 nam esset thus scitum est, scriptoribus ut comprobatur
 à priscis, quorum in libris posita nulla eius mentio repe-
 ritur: neque genitrix & mater superstitionis Hetruria
 opinionem eius nouit aut famam, sacellorum ut indicant
 ritus: neque quadringentis annis, quibus albana res ui-
 guit, in usum cuiquam uenit, sacra cum res fieret: neque
 ipse Romulus, aut religionibus artifex in comminiscen-
 dis Numa, aut esse sciuit aut nasci: ut pium far monstrat
 quo peragi mos fuit sacrificiorum solennium munia. Un-
 de igitur cœpta est usurpatio eius assumi: aut in antiquam
 & ueterem consuetudinem quæ nam irruiuit nouitas, ut
 quod tempestatibus tantis necessarium non fuit, locum su-
 meret in cærimonijs primū? Nam si sine thure religionis
 officium claudicat, necessariâque uis eius est, quæ propi-
 tios faciat, mitēsque hominibus cœlites: peccatum est ab
 antiquis, quinimmo piaculis plena uita omnis illorum
 fuit: qui quod maxime conueniens deorum fuerat uolu-
 ptati per incuriam neglexere libare. Sin autem tempori-
 bus priscis, neque homines, neque dii huius thuris expe-
 tituere

tiuere materiam, comprobatur & hodie frustra illud, in
 niterq; præstari: quod neq; antiquitas necessarium credi-
 dit, & sine ullis nouitas rationibus appetiuit. Denique
 ut illam semper regulam definitionemque teneamus, qua
 demonstratum & fixum est, quicquid fiat ab homine ha-
 bere oportere suas causas, & in ista quoque retinebimus
 parte, ut requiramus ex uobis quæ sit causa, quæ ratio, ut
 ante ipsa numinum signa thura injiciantur altaribus, &
 ex eorum incendio familiaria fieri existimentur & mi-
 tia: quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei, aut eorum
 ad animos quid accidit, ut merito iudicemus recte ista de-
 pendi, & non frustra atque inaniter concremari? Ut e-
 nim uos debetis ostendere cura thura dijs detis, sic & de-
 os sequitur ut debeatis expromere habere aliquam cau-
 sam, cur ea non respuant, quinimmo cur ea tam familia-
 riter concupiscant. Honoramus (inquit aliquis fortas-
 se) his deos. Sed nos non uestrum, sed numinum requiri-
 mus sensum: nec quid fiat à uobis, sed pendatur ab his
 quanti, quod in præmium datur fauoris, interrogamus.
 Sed tamen ò pietas quantus iste est honor, aut qualis: qui
 ex ignis odore conficitur, & resina ex arboris compara-
 tur? Nam ne forte ignoretis quid, aut unde sit thus istud:
 uiscum est ex corticibus profluens, ita ut ex amygdalo, ce-
 raso, lachrymabili destillatione coalescens. Hoc cene er-
 go superas honorat & auctificat dignitates, aut offensa
 si aliquando contracta est, thuris uapore dissoluitur, &
 temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis cu-
 iuslibet arboris uiscum, sine ulla passim differitate com-
 burere? Nam si honorantur hoc nummina, nec indigne
 sustinent

sustinent panchaicas sibi ardere resinulas, quid interest,
unde sumus altaribus conficiatur in sanctis: uel ex uiscis
quo genere nubes suffitionis exaestuēt? At nunquid ali-
quis dicet, iccirco superis thus dari, quod odoratus ha-
beat suauis, & narium commulceat sensum? reliqua ue-
ro sint aspera, & ob causam offensionis exclusa? Habent
enim dii nares, quibus ducant aereos spiritus, accipiunt
auras, & remittunt: ut penetrare illos possint nidorum
differentium qualitates? Quod si damus ut fiat, mortali-
tatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis a fi-
nibus. Quicquid enim spirat & reciprocos halitus auris
commeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia coe-
li sustineatur è pastu. Quicquid autem cœlesti sustinetur
è pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur
abstrahiturq; uitalis, oblidi eius necesse est animam, &
rationem subruī atque interire uiuendi. Ergo si & dii spi-
rant, odoremq; ad se attrahunt auris comitantibus inuo-
lutum, non est ab re dicere & alienis eos suffitionibus ui-
uere, & interclusis posse spiraminibus interire. Et unde
nouissime scitis, an si odorum suauitate capiuntur, ead-
dem sint eis iucunda quæ uobis, & parili sensu uestras
mulceant afficiantque naturas? Nonne fieri pote est, ut
quæ uobis afferunt uoluptatem, contra illis aspera uide-
antur & tristia? Cum enim deorum sint sententiæ di-
spares, substantiæq; non unæ, quibus effici rationibus po-
test, ut quod qualitate diuersum est, unum sentiat acci-
piatq; contactum? An non quotidie cernimus & inter a-
nimantia terris orta, esse alijs eadem uel amara uel dul-
cia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non
sunt?

sunt? ut quæ illos mulceant odoribus lætis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, non in rebus est causa, quæ simul esse mortifera, simul salutares, simul dulces nequeunt, simulque amara consistere: sed, ut quisque est factus, ad extrinsecus rei uenientis attactum ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsione natam, sed ex sui sensus contagijque natura. Verum omnis hæc ratio longe est ab dijs sita, nec exigui limitis interiectione discreta. Nam si uerum est (ut ab sapientibus creditur) incorporales hos esse, neque oliditatis alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibilibiter commouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille tu pondera masculi thuris incendas, cœlumque hoc totum redundantium uaporum nebulositate cludatur. Quod enim non habet robur & substantiam corporalem, contrectari à substantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis scilicet naribus indicatur, à deo ergo sentiri ratione non potest ulla, qui caret re corporis, atque omni sensu & cogitatione priuatus est. Merum thuris est socium, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensio. Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit expositam sui causam, non iam istud errori obijciendum est ludicro, sed (ut dicatur expressius) insanie, dementiæ, cæcitati. Ut enim iam sæpius dictum est, debet omnino quod geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contectam. Si ergo fidentis factis, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est uinum superfundatur altaribus. Nunquid enim numinum corpora si-

vā sitim sentiunt aridam, & eorum necesse est siccitates
 humore aliquo temperari? Nunquid nobis ut mortali-
 bus mos est, cœnis intermiscere potiones, pari etiam mo-
 re post solitos uictus liborum, & pultium, hostiarumque
 cesarum, quo putrefiat facilius & percoquatur cibus, fre-
 quentissimo irrigant accipiuntq; se uino? Date quæso im-
 mortalibus dijs bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniā-
 que depromite: & quoniam tauris pinguibsq; se dapi-
 bus, atque opimis interficiunt escis: ne quod in stomachi
 tramite male transuoratum substiterit uiscus: succurrite,
 properate, Ioui optimo maximo merum, ne præfocetur,
 date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labatur, &
 dissoluatur obstructio, periculum maximū est, ne obli-
 sus interrumpatur spiritus, & uiduatum remaneat sine suis
 administratoribus cœlum. Sed frustra, inquit, in equitas
 nobis: non enim nos superis ob eas profundimus merum
 causas, tanquam illos existimemus aut sitire, aut bibere,
 aut suauitatis eius affectione letari. Honoris eis ergo da-
 tur, quo fiat illorum elatior, amplior, augustiorq; sublimi-
 tas, altaria super ipsa libamus, & uenerabiles cniſſas car-
 bonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infligi con-
 tumelia dijs potest, quàm si eos credas accepto mero pro-
 pitios fieri: aut honorem existimes habitum his magnum,
 si modo uini exigui rorem super uiuidam ieceris atq; in-
 stillaueris prunam? Non nobis est sermo cum hominibus
 rationis expertibus, neq; quibus non sit communis intellē-
 gentiæ ueritas: inest & uobis sapientia, inest sensus, ut-
 rūq; nos dicere apud uos ipsi interiore iudicio scitis. Sed
 quid facere possumus considerare nolentibus penitus res
 ipsas,

ipsas, secumq; ipsos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis
 non quod fieri oportere confiditis: nimirū quia apud vos
 plus ualeat nullam habens consuetudo rationem, quam rea-
 rum inspecta natura ueritatis examinatione ponderata.
 Quid est enim deo cum uino, aut in eius materia uis qua-
 lis, aut quāta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius
 augetur, et honorata existimetur auctoritas? Quid inquam
 deo cum uino est, Venereis re proxima, neruos omnium
 debilitante uirtutum, uerecundie, pudoris, & castitatis
 inimica? quod in insanias, & furores mentes sepius præ-
 cipit, aut excitas, ipsosq; illos deos: maledictis compulsi ex
 auctoritate dementibus, Itane istud non nefas, & plenum
 sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius
 sumpseris, quid facias, nescias: quid loquaris ignores: ad
 extremum temulenti, luxuriosi, et perditum, comitium, in-
 famiamq; merearis? Operæ precium est etiam uerba ipsa
 depromere, quibus, cum uinum datur, uti, ac supplicare
 consuetudo est. Mactus hoc uino inferio esto. Inferio, in-
 quit Trebatius, uerbum ea causa est additum, eaq; ratio-
 ne profertur: ne uinum omne omnino, quod in cellis, at-
 que apothecis est conditum, ex quibus illud quod effundi-
 tur promptum est, esse sacrum incipiat, & ex usibus eri-
 piatur humanis. Addito ergo hoc uerbo, solum erit, quod
 inferetur, sacrum, nec religione obligabitur. Ceterum
 qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo
 ne plus querat quam datum est? aut cuius ipse est auidi-
 tatis deus, qui nisi uerbi fuerit præscriptione submotus,
 cupiditatem suam protendat ulterius, & apothecis suis
 supplicem priuet? Mactus hoc uino inferio esto: iniuria est
 ista,

ista, non honor. quid enim diuus amplius hoc uocet, neq;
 erit contentus illato? nonne insigniter dicendum est laedi,
 qui honorem accipere cum conditione cogatur? Nam si
 exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne om-
 nino quod in cellis est uinum, manifestum est & deo con-
 tumeliam fieri, cui modus constituatur inuito: & uos ip-
 sos in re sacra cærimoniarum officia uiolare, qui non tan-
 tum tribuitis uini, quantum deum uidetis sibi uelle præsta-
 ri. Mactus hoc uino inferio esto: quid est aliud quàm dice-
 re, tantum esto mactus, quantum uolo: tantum amplifica-
 tus, quantum iubeo: tantum honoris assumito, quantum
 te habere decerno, et uerborum circumscriptione desinio.
 O deorum sublimitas præpotens, quam uenerari, quã co-
 lere officijs omnibus cæremonialibus debeas: cui legem
 uenerator imponit, quam cum passionibus adorat & for-
 mulis: quæ per unius formidinem uerbi ab immodicis ui-
 ni cupiditatibus arcetur. Sed sit, ut uultis, honor in uino,
 sit in thure, immolatione & cædibus hostiarum iræ numi-
 num offensionesq; placentur. Etiam dij fertis, coronis assi-
 ciuntur, & floribus? Etiamne eris tinnitibus, & quassa-
 tionibus cymbalorum? Etiamne tympanis: etiamne sym-
 phonijs? quid efficiunt crepitus scabillorum? ut cum eos
 audierint numina, honorifice secum existiment actum, et
 feruentes animos irarum obliuione deponant? An nun-
 quid ut paruuli pusiones ab ineptis uagitiis. crepitaculis
 exterrantur auditis: eadem ratione, & omnipotentia nu-
 mina tibiarum stridore mulcentur, & ad numerum cym-
 balorum mollita indignatione flaccescunt? Quid sibi uo-
 lunt excitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad ti-

biam uocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigilias debeant: quid domuitiones illæ, quibus bene ut ualeant, auspiciabili salutatione mādatis? Somni enim quiete soluantur, occupariq; ut hoc possint lenes audiendæ sunt neniæ? Lauatio, inquit, deum matris est hodie. Sorde= seunt enim diui. Et ad sordes eluendas lauantibus aquis opus atque adiuncta antiqua cineris frictione. Iouis epulum cras est, Iuppiter enim cœnat, magnisq; implendus est dapibus, iamdudum inedia gestiens, Et anniuersaria interiectione ieiunus. Aesculapij geritur, celebraturque uindemia. colunt enim dij uineas, Et ab suasionibus contracli exprimunt uindemiatoribus uinum. Lectisternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dij lectos, atque, ut stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impressio. Telluris natalis est. dij enim ex uteris procedunt, Et habent dies lætos, quibus eis ascriptum est auram usurpare uitalem. Ludi uero, quos facitis, quibus floralibus, Et Megalensibus nomen est, ceteriq; omnes alij, quos esse sacros uoluitis, Et religionum inter officia deputari: quam rationem habent, quam causam, ut institui, condiq; debuerint, Et ex numinum appellatione signari? Honorantur, inquit, his dij, Et siquas ab hominibus continent offensinam memorias illatas, abijciunt, excludunt, redduntq; se nobis redintegata familiaritate fautores. Et quæ causa est rursus, ut tranquilli, placidi efficiantur, Et mites: inepte si res fiant, Et ab hominibus ociosis multitudine spectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, si Amphitryo fuerit actus pronuntiatusq; Plautinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus,

aut

aut Danae, motū compefcit irarum? Tranquillior, lentor,
 mater magna efficitur, fi Atysis confpexerit prifcam refrē
 cari ab hiftrionibus fabulam? Obliterabit offēfam Ve-
 nus, fi Adonis in habitu geflum agere uiderit faltatorijs
 in motibus pantomimū? indignatio relanguēfcet Alcide,
 fi tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen eft, Euripi-
 dis aut Hercules actitetur? Exiftimatur tractari fe hono-
 rifce Flora, fi fuis in ludis flagitiofas confpexerit res agi,
 & migratum ab lupanaribus in Theatra? Utāne iftud non
 eft deorum imminuere dignitatem, dicare & confecrare
 turpiffimas res eis, quas cenfor animus refpuat, & qua-
 rum actores inhonestos effe ius ueftrum, & inter capita
 computari iudicauit infamia? Mimis nimirum dij gaudēt,
 & illa uis præftans, neq; ullis hominum comprehenfa na-
 turis, libentiffime commodat audiēdis his aures. quorum
 fymplegmatis plurimis intermixtos fe effe, derifionis in
 materiam norunt: delectantur ut res eft, ftupidorū capiti-
 bus rasis, falpictarum fonitu, atq; plaufu, factis & dictis
 turpibus, facinorum ingentium rubore. Iam uero fi uide-
 rint in fœmineas mollitudines eneruātes fe uiros, uocife-
 rari hos frustra, fine caufa alios curfitare, amicitiarū fidē
 falua contundere fe alios, & crudis mutilare fe caftibus,
 certare hos fpiritu, buccas uento diftendere, uotisq; inani-
 bus cōcrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabili-
 bus moti profiliunt, exclamant in gratiam cū hominibus
 redeunt. Hæc fi dijs immortalib. obliuionē afferunt simul-
 tatum, fi ex comœdijs, atellanis, mimis, ducunt letiffimas
 uoluptates, quid moramini, quid ceffatis, quin & ipfos dē
 catis deos ludere, lafcuire, faltare, obfcœnas compingē-

re cantiones, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differt, aut interest, faciãntne hæc ipsi, an ab alijs fieri in amoribus atque in delicijs ducant? Vnde igitur fluxi, uel ex quibus enata est causis opinionum hæc prauitas? Ex eo scilicet maxime, quod nequeunt homines, quidnam sit deus scire, quidnam sit uis eius, natura, substãtia, qualitas utrumne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptione finitus: agat aliquid, an non agat, uigiletne perpetuo, an aliquando soluatur in somnos: currat, sedeat, ambulet, an ab huiusmodi motibus, & cessione sit liber: Hæc omnia (ut dixi) nequeunt scire, neq; ratione aliqua peruidere in eas sunt opinionationes lapsi, ut deos ex se fingeret, & qualis sibi natura est, & illis talem darent actionum rerum uoluntatumq; naturam. Quod si animal cernerent nullius esse se præcij, nec inter formiculam plurimum seseq; esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquam se habere commune cum superis, & intra suos fines humilitatis suæ modestiã continerent. Nunc uero quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, cæterasq; se alias membrorum gerere ac uiscerum portiones, & deos existimant eadem ratione formatos, habitumq; illos suum compagine in corpore continere: & quia gaudere, letari, mæstosq; se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus letis animorum contractione conducia fieri se ludis, putant & coelitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se uoluptas est lauacrorum refouere caldioribus, & superis ducunt lauacionum esse munitas gratas. Vindemiamus nos homines, & deos rentur,

& credunt suas ducere atque agitare uindemias: dies nobis natalitij sunt, & potentias cœlites dies autumant habere natales. Quod si possent ascribere ualetudines, ægritudines, & corporales dijs morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quod ipsi, & lienosi, & lippi sunt sepe, & ingentium herniarum magnitudine ponderosi. Age nunc summam, quoniam sermo prolatus est, & perductus in hæc loca, singulorum partium oppositionibus comparemus, utrumne uos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quod rei diuina suam præstet, atque attribuat dignitatem. Ac primum uos deos, quos in rerû natura uel arbitramini esse, uel creditis quorumq; in templis omnibus simulachra constituisstis, & formas, proficimini esse natos, & ex masculorum seminatuumq; seminibus conuentionum progenitos lege. At uero nos contra, si modo dij certi sunt, habentq; huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingentos esse censemus (hoc enim religiosum est credere) aut si habent natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut secula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosq; ex his mares, foeminini generis alios esse censetis, nos potentias cœlites di;cretas esse sexibus abnegamus: quoniam discrimen huiusmodi terrenis animalibus datum est: quas coire, quas generare auctor uoluit rerum, substituendis per libidinem prolibus. Vos hominum similitudinem gerere, & mortalium uultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab

his longe, quoniam forma mortalis est corporis: & si forte est ulla, comprehendere neminem posse indubitabili asseueratione iuramus. A uobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus cum audimus nos ista: quoniam dijs artes necessarias ducimus arbitramurque non esse eas, constat & liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas. Discordiarum alios ex his uos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios uero qui praesint bellis, & sanguinis effusione letentur: at uero nos contra ab ingenijs numinum iudicamus esse disiuncta, aut si sunt qui haec mala miserrimis inferant subijciantque mortalibus, ab deorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis praedicatione ponendos. In ascis & perturbari uos numina, ceterisque animorum affectibus mancipata esse atque obnoxia iudicatis. Nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, & mortalitati subeuntium functiones. Vos pecorum sanguine, uos caedibus, & matationibus hostiarum gaudere, letari, & in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinatis. Nos amorem sanguinis nullum esse in caelitibus ducimus: nec esse tam duros, ut miserorum animantium caede saturatas abijciant iras. Vos uero, uos thure, honorem, arbitramini dijs addi, & eorum augescere dignitates. Nos monstrum, & prodigium iudicamus: quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo, aut ex roboribus exiguis uini, ipsum sibi ab hominibus ducere satis sancte, atque honorifice supplicatum. Vos eris tinnitibus, & tiliarum sonis, uos equorum curriculis, & theatralibus

bus ludis persuasum habetis deos delectari, et affici, irasq;
 aliquando cōceptas eorū satisfactione molliri. Nos incon-
 veniēs ducimus, quinimmo incredibile iudicamus eos, qui
 gradibus mille genus omne uirtutum perfectionis transie-
 rint summitate, in uoluptatibus habere atq; in delicijs res
 eas, quas homo sapiens rideat, & quæ nō alijs uideantur
 continere aliquid gratia, quā infantibus paruulis, & tri-
 uialiter & populariter instituit. Hæc cum ita se habeant,
 cumq; sit opinionum tanta nostrarum, uestrarumq; diuer-
 sitas, ubi aut nos impij, aut uos pij: cum ex partium sen-
 sibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari.
 Non enim simulachrū qui sibi aliquod conficit, quod pro
 deo ueneretur: aut qui pecus trucidat innoxium sacrīsq;
 incendit altaribus, is habendus est rebus deditus esse diui-
 nis: Opinio religionē facit, & recta de dijs mens: ut nihil
 eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis ap-
 petere. Cum enim cuncta, quæ his dantur, sub oculis hic
 nostris uideamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis di-
 cendum est peruenire, nisi opiniones dijs dignas et eorum
 cōuenientissimas nomini? Hæc sunt dona certissima, sacri-
 ficia hæc uera: nam pulicula, thura cum carnibus, rapa-
 cium alimenta sunt ignium, & parentalibus coniunctissi-
 ma mortuorum. Si dij immortales nequeūt irasci, neq; ul-
 lis animorū affectibus eorum quatitur cōcutiturq; natu-
 ra, quid historie sibi uolunt, quid annales, quorum in con-
 scriptionibus legimus nōnullis offensionibus deos motos,
 pestilentias, sterilitates, ac frugum inopias, aliāq; intulisse
 ciuitatibus, nationibusq; discrimina: eosq; rursum sacrorū
 satisfactione placatos, indignationum posuisse seruores,

& in habitum letiorem statum cæli, tempestatem mūtasse? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quod essent acti per indiligentiam ludī, nec ad suam formam, conditionemque curati: instauratis his tamen, & curiosa obseruatione repetitis, superiorum conquiescisse terrores, & ad hominum curam, familiaritatemque reuocatos. Quoties uatum iussis, haruspicumque responsis, postquā diuina res facta est, & ex gentibus transmarinis acciti dii quidam delubraque his facta, & in altioribus columnis signa quædam & simulachra sunt constituta: & imminentium auersi sunt periculorum metus, & grauissimi hostes pulsi, & amplificata res publica est, & uictoriarum frequentibus gaudijs, & prouinciarum possessione complurium? quod utique non fieret, si sacrificia, si ludos, cæterosque aspernarentur dii cultus: neque se honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioque, frigescent, uertunturque in prospera ea, quæ uidebantur asserre terrores, manifestum est hæc omnia non sine cœlitum fieri uoluntate, & quod ea tribuantur, à nobis inaniter & cū tota imperitia reprehendi. Ventum est ergo dum loquimur ad ipsum articulum causæ, uentum rei ad cardinem, uentum ad ueram atque iunctissimam quæstionem: in quam conuenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, & gratificatione deposita, utrumne hi dii sint, quos scuire asseratis offensos, reddique sacrificijs mites: an sint longe aliud, & ab huius ui debeant, & nominis, & potentie segregari. Non enim imus inficias in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt à nobis in oppositione

p̄ione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingenijq; pro ca-
 ptu, & legimus, & esse positum scimus, ludis quondam
 ipsis circensibus, qui Ioui maximo fieret, patremfamilias
 quendam, antequā inciperent res agi, seruū pessime meri-
 tum per circi arcē mediam trāsduxisse casum uirgis, &
 ex more multasse post patibili p̄enam. Ludis deinde iam
 terminatis, profugatisq; curriculis, nō multi post tempo-
 ris spacium ciuitatē occipisse pestilentia uastari. Cumq;
 dies adderet malū malo grauius, cateruatim & populus
 interiret: rusticulo cuidam sorte humilitatis obscuro Iouem
 per insomnium dixisse, uti ad consules suaderet p̄se-
 sulem sibi difficuisse, monstraret posse melius fieri cui-
 tati, si ludis sua religio redderetur, & ex integro rursus
 curiosa obseruatione procederent. Quod cum ille facere
 minime curasset, uel quod esse uanum suspicaretur insom-
 nium, nullamq; habiturū apud audituros fidem: uel quod
 ingenitæ humilitatis memor potestatis tantæ fugeret &
 formidaret accessum: contatori redditum inimicū Iouem,
 filiorum obitus irrogauisse pro p̄ena. Mox cum & ipsi
 proprium minaretur interitū, ni p̄sulis pergeret nun-
 cius improbatū: obeundi formidine territatu, cum iam &
 ipse contactus pestilentie flagraret incendio, de sententia
 propinquorum perlatus ad curiam patrum, insomnijq;
 exposita uisione, flammam euolauisse contagij. Ludorum
 deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibita gra-
 uem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed
 neq; illud æque nos negabimus scire, tēporibus quondam
 ciuitatis & reipublicæ duris, uel quæ lucis infesta faciebat
 continua populū contage consiciens: uel quæ hostes uali-

di, et ad periculum libertatis auferendæ præliorū prosperitate iam proximitiustis, & monitis uatum, transmarinis ex gentibus quosdam deos accitos, magnificisq; honoratos templis, & luis sedasse flagrantia, & uiribus hostium fractis frequentissime triumphatum, & auctos imperij fines, innumerāsque prouincias sub leges ueltri cecidisse dominatus. Sed neque hoc nostram conscientiam fugi, lectum & positum, ictum cum esset Capitolium fulmine, multaq; in hoc alia: Iouis etiam simulachrum sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus prouolutū. Responsum deinde ab haruspiciibus editum, res se uas, tristissimasq; portendi: ab incendijs, cædibus, ab legum interitu, & ab iuris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia coniuratorum manu. Sed flechi hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conuersus ad cardinem, radijsq; oppositus solis. Affuisse dicto fidem: nam subrepto culmine conuersoq; ad solem signo, patuisse res abdiuas, et reserata in maleficia uindicatum. Habent quidem miraculi speciem, quin immo habere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt prompta, humanum ueniant ad auditum: nec difitemur inesse his quiddam, quod in prima positū (quem admodum dicitur) fronte, perstringere aures possit, & ueritatis similitudine circumuenire. Caterum si penitus intueri res factas, personas, & personarum uolueris uoluntates, nihil esse reperies dijs dignū, & quod sepe iam dictum est, quod ad huius nominis speciem, dignitatemq; referatur. Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat,

credat, qui currentibus frustra delectaretur equaleis e-
 uocariq; se genere hoc ludicri iucūdisimūq; duceret? Im-
 mo illum fuisse quis est qui assentiatu louem, quem deum
 principem dicitis, & rerū quæcunq; sunt conditorē: qui
 spectatum proficisceretur e cælo, cantherios de uelocita-
 te certantes, replicantes gyros septem, & quos dissimiles
 ipse corporū esse in mobilitate uolūisset, eos tamen gaude-
 re, transire, transiri, pronos & cernuos ruere, cum curri-
 bus resupinos uerti trahi alios crurib. et claudicare præ-
 fractis: & ineptias nugis & crudelitibus mixtas sum-
 mis in uoluptatib. habuisse, quas homo qui uis lautus, nec
 ad studium plenæ grauitatis ac pōderis eruditus, puerilia
 duceret atq; aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquā, qui
 credat (repetamus ut assidue hanc uocē) generis cū fuisse
 diuini, qui quoniā ludis actus per circi est spaciū merito-
 rum pœnas & supplicia redditurus, ira exacerbatus ar-
 desceret, seseq; ad uires accingeret ultionis? Si enim nocēs
 seruus, atq; illa fuerat animaduersione puniendus, qui de-
 buit Iuppiter indignatione aliqua cōmoueri, cum agere-
 tur iniuste nihil, immo cū nocens caput pœnis cōuenien-
 tibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neq; ulli
 obnoxius crimini, uitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui
 cum subuenire potuisset, nō fecit, immo ipse quæsiuit, &
 pati quod improbat, & ab alijs pœnas suæ permissio-
 nis exigere: & cur læsum deinde illo se questus est &
 pronunciauit in præsulē, quia crucis ad penas per circi
 actus est medium uirgis dilaceratus & flagris? Et quid ex
 hoc facto labis potuit & sceditatis effluere, quod aut cir-
 cum faceret minus purum, aut louem contaminatum, cū
 per

per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret
millia mortis in generibus uarijs, & cruciatibus interire
diuersis? Ante, inquit, est actus, ludi quam inciperent con-
fici. Si sacrilego pectore, religionisq; cōtemptu, est cur ig-
noscere debeamus Ioui indignanti se spectum, nec circen-
sibus proprijs sollicitiorem adhibita curam. Sin autem er-
rore, uel casu, latens illud non est animaduersum et cogni-
tum uitium, nonne fuerat rectū, Iouiq; conueniens, ut hu-
manis ignosceret lapsibus, et imprudētiæ cæcitatē ueniali
cōcessione donaret? Sed uindicāda res fuit. Et post hæc ali-
quis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriam ludi-
cri, ciuitatis ultus est & persecutus interitu? grauitatis,
ac ponderis aut ullius habuisse constantiæ firmitatē, qui
ut sibi ex integro uoluptatis in gaudia curretur, uene-
natam in perniciem aeris hausus uertit, & pestilentiam,
morbos, stragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibi-
tor magistratus minus curauit ediscere, quisnam esset illo
die circi actus per medium, contractaq; est ex hoc culpa,
quid infelix cōmeruerat populus, ut aliena delicta capi-
tis sui dissolueret poenis, pestilentibusq; cōtagijs crudeli-
ter expelleretur e uita? immo quid sceminarū genus, quas
ab negocijs publicis cōditio fragilitatis exceptit? qd adul-
tæ uirgines, quid paruuli fecere pusiones? quid deniq; ad
huc paruū nutricū sub alimonia cōstituti, ut in eos immit-
teretur par & una seuitia, priusq; acerbitem mortis,
quam dulcedinē aliquam perciperent luminis? Si Iuppi-
ter ludos scrupulosius fieri, resituitiq; querebat, si fide-
liter reddere suam populo sanitatem, nec malum, quod fe-
cerat, prorogare ulterius et augere: nonne rectius fuerat
confu

consulem ut ad ipsum ueniret, sacerdotum ad aliquem pu-
 blicorum, pontificem maximum, aut ad flaminem suum
 dialem, eiq; per somnium, & præsulis uitium, & funesti
 causam temporis indicaret: Quæ fuerat ratio, ut ruri ho-
 minem suetum, obscuritate incognitum nominis, urbana
 rum inscium rerum, quid sit præsul fortasse nescientem,
 uoluntatis suæ deligeret nuncium, & expetiæ satisfæ-
 ctionis auctorem: Quem si utique sciebat, diuinus modo
 si fuerat, tergiversatorem in obsequio futurum, nonne
 fuerat pronius & deo conueniens, mentem hominis uer-
 tere, & parendi subigere uoluntatem: quàm uias aggro-
 di seuiores, & latrocinij ritu sine ulla passim ratione se-
 uire? Si enim rusticus, senior inexpeditus in rebus obeun-
 dis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retarda-
 tus, quid infelices eius commeruerunt liberi, ut in eos ira
 & indignatio uerteretur, offensasq; alterius luminis sui
 spoliatione pensarent? Et quisquam est hominũ, qui fuis-
 se illum Deum credat, tam iniustum, tam impium, nec
 mortalium saltem constituta seruantem, apud quos nefas
 haberetur magnum, alterum pro altero plecti, & aliena
 delicta aliorum ceruicibus uindicari? Sed & ipsum fecit
 pestilitatis seuitia comprehendi. Nonne ergo præstanti-
 us, quinimmo æquius fuerat, si hoc esse uidebatur facien-
 dum, ut ab ipso patre terror coercionis inciperet, apud
 quem causa tanti fuerat motus, & in obeundo cessatio,
 quàm in eius dolorem uim liberis facere, & innoxias ure-
 re, atq; abolere personas? Quenam illa seuitia crudelita-
 tis fuit? quæ tâta, ut extincta sobole intestinis piculis post
 territaret patrem? Quod iam dudum si facere, id est loco
 priore

priore uoluisset: nec germanitas conficeretur innoxia, et uoluntas numinis cognosceretur offensa. At enim completo annunciationis officio, statim morbus euanuit, et sanitati homo est continuo restitutus. Et quid habet admirationis res ista, si malum quod inspirauerit, repulit: seseque inani ostentatione iactauit? Quod si penitus res pendas, magis illa crudelitas, quam beneficium salutis fuit: siquidem hominem miserum, et interire post filios cupientem, non gaudia seruauit ad uitam, sed ut suam solitudinem disceret, et orbitatis cruciamenta sentiret. Consimili ratione per alios ire licebit historias, et ostendere in his quoque longe aliquid, quam esse dii debeant de his ipsis dici, et earum in expositionibus indicari: uelut in hac ipsa, quam deinceps ponam una ei, duabusue coniunctis, fastidium ne immoderatione pariat. Post aduectos (inquit) transmarinis ex gentibus deos quosdam, postque condita his templa, post cumulatam sacrificijs aras, male habens sese recreatus conualuit populus, et pestilentes morbi inducta sinceritate fugerunt. Qui (efframini) dii quaeso? Aesculapius (inquit) Epidauri bonis deus uoletudinibus praesidens, et Tiberina in insula constitutus. Si esset nobis animus scrupulosus ista tractare, uobis ipsis obtineremus auctoribus, minime illum fuisse diuum: qui conceptus et natus muliebri alio esset: qui annorum gradibus ad eum finem ascendisset aetatis, in quo illum uis fulminis (uestris quemadmodum literis continetur) et uita expulisset et lumine. Sed quaestio ne ab ista discedimus: Coronidis filius sit, ut uultis, ex immortalium numero et perpetua praeditus sublimitate caelesti. Ex Epidauri tamen quid est aliud allatum, nisi magnum

gni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur: & exploratam eis attribuimus ueritatem, nihil (ut conscriptum est) aliud, quid ergo dicimus? Aesculapius iste quem predicatis, deus prestans, sanctus deus, salutis dator, ualitudinum pestimarum propulsator, prohibitor, & extimator, serpentis est forma & circumscriptione finitus: per terram reptans, cæno natis ut uermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis uoluminibus se trahēs, atq; ut pergere prorsus possit, partem sui postremam conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur usus cibus etiam, quibus uita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos transuoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculum uentris, & ubi mansa & uotata decoquat uiscera, sanguis detur ut corpori, & uiribus redintegratio subrogetur. Habet et extremos tramites, per quos immunda sex eat, auersabili corpora sceditate deoneratis. Siquando mutat loca, & ab alijs transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscure per coeli euolat sydera, punctoq; in temporis ubi causa postulauerit, sistitur: sed uelut animal brutum, uehiculum quo sustinetur, petit: undas pelagi uitat: atq; ut tutus possit incolu- misq; prestari, cum hominibus nauem ascendit, & ille publicæ sanitatis deus, fragili se ligno, & tabularum compagib. credit. nō arbitramur euincere, atq; obtinere uos posse, Aesculapiū illum fuisse serpentem: nisi hunc colorem uolueritis inducere, ut in anguem dicatis cōuertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit à uobis dictū, quā infirmiter, inualideq; dicatur, ipsa rerū inæqualitas indicabit. Si enim

nim se deus uideri ab hominib. euitabat, nec in forma ser-
 pentis uelle debuit conspici: cum in qualibet forma nō ab
 ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intēderat cer-
 nendum se dare, nō debuit oculorum negare conspectui:
 cur non talem uideri se præbuit, qualē sciebat se esse, qua-
 lemq; se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat
 enim hoc potius, multoq; præstantius, augustæq; conue-
 niens dignitati, quàm fieri beluam, horreūsq; animalis in-
 similitudinē uerti: & dare ambiguis cōtradictionibus lo-
 cum: essetne uerus deus: an nescio quid aliud, lōgeq; ab su-
 pera sublimitate seiunctum. Sed si deus (inquit) non erat,
 cur è nauī postquā extulit sese, Tyberinā ad insulam re-
 psit: nusquam statim cōparuit, & uiderier ut ante desit?
 Possumus enim scire, utrumne aliquod obstaculum fuerit
 cuius sese obiectu atq; oppositione protexerit, an hiatus
 aliquis? Vos pronūciate, uos dicite, quidnam illud fuerit,
 aut cuiam rerum generi debuerit applicari, si persona-
 rum officia sunt certa certarū uestra. Cum res ita sit, deq;
 uestro numine, uestraq; & religione tractetur, uestrū est
 potius edocere, uestrumq; monstrare, quid illa res fuerit,
 nostras uelle quàm exaudire sententias, nostraq; expecta-
 re decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere,
 nisi quod fuit, & usum est: quod historie prodidere om-
 nes, & oculorum sensibus est cōprehensum? Hanc tamen
 scilicet colubram ualidissimi corporis, et prolixitatis im-
 mensæ: aut si nomen hoc sordidū est, anguem dicimus, ser-
 pentem nominamus: aut si quod aliud nobis usus uoca-
 men obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. si enim
 reptit ut coluber, non pedibus se ferens, neq; suas subex-
 plicans

plicans itiones, sed uentre nixus ac pectore: si ex materia
 formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam
 caput si habuit atq; caudam, si oblita squamis terga, si ma-
 cularum suffectionibus uaria, si os dentibus horridum, et
 ad infligendos instructum morsus: quid aliud possumus,
 quam generis eum dicere fuisse terreni? quamuis fuerit
 immanis & nimius, quamuis illum ab Regulo exercitus
 uicium longitudine corporis & roboris anteiret. Sed
 aliud nos remur, & labefacimus & destruimus ueritatē.
 Ergo uestrum est explicare quidnam ille fuerit, uel cuius
 generis, nominis, & qualitatis cuius. Nam deus esse qui
 potuit, cum haberet ea, quæ diximus, quæ dii habere non
 debent, si cogitant dii esse, & uocaminis huius eminenti-
 am possidere. Tyberinam postquam ad insulam repsit,
 nusquam continuo apparuit: qua ex re numen fuisse mon-
 stratur. Possumus enim scire utrumne istic aliquod rei fue-
 rit alicuius obstaculum, cuius sese obiectu atque opposi-
 tione protexit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqua-
 liter aggeratis successus quidam, & fornices, in quos in-
 tulit se raptim circumscripto tuentium uisu? Quid enim
 si flumen transfiliuit: quid si transnatauit? quid si sylua-
 rum densitatibus se dedit? argumentatio flaccida est eā
 resuscipari, deum illum fuisse serpentem, quod ab oculis
 sese properata omni festinatione subtraxit, eum Deum
 non fuisse eadem rursus possit argumentatione monstra-
 ri. Sed si deus præsens anguis ille non fuit, cur post illius
 aduentum pesilentia uis fracta est, & populo salus red-
 dita Romano? Referimus & nos contra: si ex libris fata
 libus, uatumq; responsis inuitari ad urbem deus Aescula-
 pius

pius iussus est, ut ab luis cōtagio morbisq; pestilentibus tu-
 tam eā incolumēq; praestaret, et uenit nō assernatus, ut dē
 citis, colubrarū in formā conuersus: cur toties Roma ciui-
 tas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus
 in hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus pesti-
 lentia cōflabatur, auerteret: sequebatur ut ciuitas intacta
 esse deberet, flatuq; à noxio immunis semper innocuaq;
 praestari. Atquin uidemus (ut superius dictum est) se peni-
 mero his morbis cursus eam uitae habuisse funestos: nec dē
 spendijs leuibus esse populi fractas debilitatasq; uirutes.
 Vbi ergo Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis ue-
 nerabilibus? Cur tēpla post cōdita, sibiq; ex aedificata de-
 lubra, diutius habere perpeffus est bene meritis ciuitates
 luē, cum in id esset accitus, ut & malis mederetur instanti-
 bus, nec sineret in futurum tale aliquid quod metueretur
 irrepere: nisi fortē aliquis dicet: minoribus & cōsequenti-
 bus seculis iccirco dei talis defuisse custodia, quod impijs
 iam moribus et improbabilib. uiueretur: opem autē contu-
 lisse maioribus, quod innoxij fuerint, & ab omni sceleritō
 contagione dimoti. Quod ratione eū aliqua et audiri for-
 sitan potuisset, & dici, si aut tēporibus priscais omnes es-
 sent usq; ad unum boni: aut sequentia tempora malos om-
 nes generarēt, & nulla diuersitate discretos. Cū uero res
 ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo & in
 ciuitatibus cunctis mixtum sit humanū genus naturis, uo-
 luntatibus, moribus, tamq; potuerint in prioribus seculis,
 quā in nouellis aetatibus boni simul, maliq; existere: stultū
 est satis est dicere, propter malitias posteros auxilia nu-
 minum nō meruisse mortales. Si enim propter malos se-
 quentium

quentium seculorum boni nō sunt protecti temporū nouellorum, & propter antiquos malos boni æque maiores non debuerant merere beneuolentiā numinum. Sin propter bonos priscos mali etiam conseruati sunt prisci, & propter bonos minores, etas debuit sequens, quamuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iam fracta atq; imminuta ui morbi, anguis ille perlatus famam conseruatoris assumpsit, cum nihil omnino commoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multum ueris aberrasse presagijs, cum remedium ab his datum non deinceps curatis, sed auxilio fuisse uni tantum reperiatur etati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Pessinunte, iusis consimiliter uatum, salutaris populo & magnarum causa letitiarum fuit. Nam & diu potens hostis ab Italia possessione detrusus est, & gloriosis illustribusque uictorijs decus urbis restitutum est pristinum, & Imperij fines longe lateq; porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum: multaq; res alie foris domique perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemque fundarunt. Si uerum loquantur historie, neque ulla inferunt rerum conscriptionibus falsitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset: coloris surui, atque atri, angulis prominentibus inequalis: & quæ omnes hodie ipso illo uidemus in signo oris loco positū, indolatum, & asperum, & simulachro faciem minus expressam simulatio=

ne præbenti, Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœ

num, hostem potentem ac ualidum, sub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, sui que esse dissimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad Imperij columnen, & regium principatum, nihil consilij actum est, nihil hominum uiribus, nec ad reatitum sublimitatis antiquæ tot tantisq; ab ducibus quicquam est scientia militari aut rerum experientia collatum? Lapis alijs uires, alijs roboris infirmitatem dedit: hos secundis præcipitauit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominum credat terra sumptum lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginis coloris atque atri corporis, Deum fuisse matrem? aut quis rursus accipiat (hoc enim solum restat) numinis alicuius habitasse in silicis fragmentis molem subiectam, uenisque in eius abstrusam? Et unde parta uictoria est, si pessimuntio lapidi nullum inerat numen? Sed uilitate possumus dicere, ac uirtute pugnantium, usu, tempore, consilio, ratione, fato etiam possumus, & reciproca uarietate fortunæ. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, & felix recuperata uictoria est, ubinam mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisq; exercitibus cæsis inclinata est res summa, et ad ultimæ labis periculum uenit? Cur non minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quam immanes inciderent plage, quibus omnis effunderetur sanguis, & exhaustis ruerei uita ipsa pene uitalibus? Aduecta enim nondum, nec fauorem fuerat ut commodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper

per opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisque habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longum nihil omnino est, cui punctam terra est, & sub nutu omnia constituta. Sed fuerit presens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in laude: & mortaliū quisquam est, quamuis ille sit credulus, & facillimus aures quibuslibet fictionibus prebeat, qui eam iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellarique debere? que modo hæc appetat, modo illa deponat, suos deserat, fastidiatque cultores: provincijs ab humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribusque se iungat. Verum bellicas res amat, interque esse desiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, & cruciari. Si deorum est proprium (si modo sunt veri, & quos deceat nuncupari ui uocis istius, & potentia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, hominibusque se cunctis una & parili gratia sine ulla inclinatione prebere: generis eam fuisse diuini quisquam ne hominum credat, aut habuisse æquitatem dijs dignam, que humanis sese discordijs inferens, aliorum opes fregit, alijs se prebuit, exhibuitque; fauorem, libertatem his abstulit, alios ad columnam dominationis erexit: que ut una ciuitas emereret in humani generis perniciem nata orbem subiugauit innoxium.